

Mirza Emirhafizović

ODNOS DEMOGRAFIJE I SOCIOLOGIJE¹

THE RELATIONSHIP OF DEMOGRAPHY AND SOCIOLOGY

Sažetak

Tekst je prikaz knjige Mirjane Bobić: Demografija i sociologija – veza ili sinteza, Službeni glasnik, Beograd, 2007, 256 str.

Summary

The text is a review of Mirjana Bobić's book: Demography and Sociology – Connection or Synthesis, Službeni Glasnik, Belgrade, 2007, 256 pp.

Knjiga *Demografija i sociologija – veza ili sinteza* rezultat je dugogodišnjeg naučnog i predavačkog angažmana dr. Mirjane Bobić, profesorice na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Djelo popunjava prazninu u fondu stručne literature južnoslavenskog govornog područja iz oblasti društvenih nauka budući da je Socijalna demografija kao predmet relativno nedavno uvedena na nekim fakultetima našeg regiona.

Ovaj udžbenik-studija (kako ga autorica naziva), pored uvoda i zaključnih razmatranja, sadrži deset poglavlja, kojim su obuhvaćene one tematske cjeline koje ulaze u predmet (interesiranja) socijalne demografije.

U uvodnome dijelu autorica pruža valjane argumente u korist ideje socijalne demografije kao svojevrsne kvalitativne nadogradnje formalne

¹ Prikaz knjige Mirjane Bobić *Demografija i sociologija – veza ili sinteza*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, 256 str.

demografije. Naime, demografija je dugo vremena predstavljala vladin instrument kvantitativnog istraživanja stanovništva, što je uzrokovalo zapostavljanje izgradnje odgovarajućih *teorijsko-epistemoloških fundamenta*. Svodeći demografiju na operativnu razinu u službi državne administracije, od nje se nije očekivalo objašnjavanje uzročno-posljedičnih veza demografskih promjena, koje su u najvećoj mjeri upravo uslovljene brojnim društvenim faktorima. Međutim, savremeni globalni tokovi, koji uzrokuju korjenitu preobrazbu tradicionalnih društvenih institucija (u prvom redu porodice), direktno se odražavaju na dinamiku demografskih procesa, pa se u takvim okolnostima interdisciplinarni pristup u istraživanju stanovništva prije nameće kao imperativ.

Prvo poglavlje odnosi se na određenje predmeta i metoda socijalne demografije. No, autorica hronološkim redom, referirajući se na relevantnu literaturu, najprije polazi od definiranja predmeta demografije, njezinih temeljnih pojmova i unutarnje strukture. S obzirom na to da je populacija, kako se navodi, jedan od devet sastavnih elemenata sociološke analize, u tekstu se kao tri bitne sociodemografske teme izdvajaju: 1) značaj pripadanja određenoj generaciji ili kohorti (tzv. kohortni efekt); 2) veličina populacije i njena stopa rasta; i 3) utjecaj populacijskih trendova ili razvitka stanovništva na društvene institucije (Bobić, 35).

U drugom poglavlju predstavljen je historijat demografske misli, s posebnim osvrtom na Malthusovu teoriju i Marxove poglede na stanovništvo.

Treće poglavlje uvodi nas u bit predmeta lekcijom *Prirodno kretanje stanovništva*, u okviru kojeg su obrađene njene pozitivne komponente – natalitet i fertilitet. Nakon što su prezentirani pokazatelji i faktori koji djeluju na natalitet i fertilitet, poseban akcent stavljen je na društveno-kulturne činioce fertiliteta, koji se prije svega ispoljavaju preko institucije braka. Potom su spomenuti i ostali faktori društveno-ekonomskog razvoja koji utječu na režim reprodukcije, kao što su položaj i uloga žene u porodici, modernizacijski procesi (industrijalizacija, urbanizacija, širenje obrazovanja) i ostali.

U četvrtom poglavlju obrađena je smrtnost (mortalitet) kao negativna komponenta prirodnog kretanja, odnosno koja, uz iseljavanje (emigraciju), čini tzv. pasivu demografskog bilansa. I ovdje je autorica dosljedna sociološkom diskursu, pa je, pored općepoznatih faktora koji djeluju na mortalitet, zaseban odjeljak posvetila društvenim činiocima mortaliteta i kulturnoantropološkim odnosom prema smrtnosti.

Peto poglavlje, prema redosljedu, rezervirano je za mehaničko kretanje stanovništva, odnosno migracije, kao (drugu) sastavnicu ukupnog kretanja stanovništva. Pažnju privlači posljednje potpoglavlje pod naslovom *Savremene globalne migracije u kontekstu problema depopulacije stanovništva*, u kojem se na koncizan način problematizira ova aktualna tema.

Šesto poglavlje tretira promjene u brojnosti stanovništva tokom vremena i ima funkciju empirijske podloge dubljoj sociodemografskoj analizi porasta stanovništva, pa stoga obiluje brojnim tabelama i kvantitativnim podacima.

Savremene teorije demografske tranzicije naslov je sedmog poglavlja, u sklopu kojega se upoznajemo s (post)modernim teorijama demografske tranzicije s različitih aspekata (demografsko-sociološkog, *prirodno-naučnog*, ekonomskog i dr.).

Osmo poglavlje obuhvaća strukture stanovništva, počevši od biološke (starosna i spolna) kao najvažnije demografske strukture, potom bračne, ekonomske i kulturnoantropološke. U ovom poglavlju naročito dolaze do izražaja socijalne determinante koje utječu na strukture stanovništva prema različitim obilježjima.

Deveto poglavlje bavi se asocijacijama stanovništva (brak, porodica, domaćinstvo i naselja), dajući prikaz evolutivnog toka transformacije porodice i domaće grupe, počevši od predmodernih, domaćih zajednica, preko moderne (*nuklearne, inokosne, industrijske*, kurziv M.E.) porodice, do postmodernog braka i/ili partnerstva (Bobić, 2009) u kontekstu demografskih konsekvenci tih promjena.

Politike prema stanovništvu (populacijska politika) obrađene su u desetom, posljednjem poglavlju u knjizi. Iako pojedini autori zastupaju tezu da populacijska politika ne spada u domen proučavanja demografije kao nauke o stanovništvu, nego je prije vezuju za neku drugu disciplinu iz oblasti političkih znanosti, zbog druge riječi u sintagmi – politika, u današnje vrijeme, štaviše, politika prema stanovništvu sve više dobiva na značaju i pobuđuje interes i onih koji se bave drugim naukama i naučnim disciplinama, kao što su ljekari, psiholozi, pravnici, socijalni radnici, ekonomisti, antropolozi i dr.

U zaključnim razmatranjima autorica u prvom dijelu još jednom ukazuje na slabosti i nedostatke demografije, pogotovo u pogledu objašnjenja (post)modernih trendova razvoja stanovništva svojstvenih visoko-

razvijenim zemljama. Također, čitatelji se upoznaju s različitim idejama i gledištima koja zastupaju pojedini autori o odnosu demografije i ostalih (srodnih) nauka i disciplina u kontekstu tumačenja postmodernog društvenog i demografskog ponašanja. Kroz primjere iz različitih zemalja (Brazil, Egipat, Kina) ilustrirane su postmoderne paradigme u socijalnoj demografiji.

Relativizirajući linije razdvajanja i spajanja i uopće odnosa demografije naspram drugih nauka i naučnih disciplina, postmoderno doba (u kojem živimo) otvara sasvim nove mogućnosti i perspektive naučnog djelovanja, posebno kroz favoriziranje interdisciplinarnе saradnje, što se posebno apostrofira u ovom udžbeniku. Na taj način enorman broj empirijskih podataka o stanovništvu sada dobiva jedan novi smisao, bivajući dobar osnov za daljnja istraživanja (ne)demografskih varijabli koje imaju itekako utjecaja na demografska kretanja, kao što su bračno stanje, etničko porijeklo, obrazovanje, socioekonomski status, zanimanje, veličina domaćinstva, tip stanovanja i sl. Upravo u tom svjetlu se može posmatrati odnos (veza ili sinteza) formalne i socijalne demografije.

Na kraju svakog poglavlja navedena je korištena literatura, pretežno s ex-jugoslavenskog područja, a na posljednjim stranicama knjige nalazi se spisak referentne literature, sa oko stotinu i pedeset bibliografskih jedinica.

Ovaj jedinstveni udžbenik univerzitetskog karaktera predstavlja izuzetan doprinos razvoju socijalne demografije na ovom području, pogotovo ako se ima u vidu postojanje višedecenijske tradicije izučavanja te naučne discipline u pojedinim zemljama, poput SAD-a, Njemačke itd.

Knjiga je pisana dosta razumljivim jezikom, tako da je pristupačna i osobama kojima ova oblast nije bliska u naučnom smislu, a naročito se preporučuje nastavnom kadru i studentima društvenih nauka općenito.